

**Луганський державний педагогічний
інститут ім. Т.Г.Шевченка
Східноукраїнського університету**

На правах рукопису

ЛЕВЧЕНКО Микола Григорович

**Естетичне виховання старшокласників у
процесі шкільної театральної діяльності**

13.00.01 — теорія та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Луганськ 1996

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Миропольська Наталія Євгенівна

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук
професор
Рудницька Оксана Петрівна
кандидат педагогічних наук
доцент
Філатова Ірина Іванівна

Провідна установа: Полтавський державний педагогічний
інститут імені В.Г.Коропенка

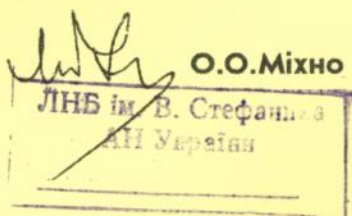
Захист відбудеться 18 квітня 1996 р. о 12 годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради К 18.03.01 в
Луганському державному педагогічному інституті
ім.Т.Г.Шевченка Східноукраїнського університету за
адресою: 348022 м.Луганськ, вул.Оборонна, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці
Луганського державного педагогічного інституту
ім.Т.Г.Шевченка Східноукраїнського університету.

Автореферат розіслано 16 березня 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.О.Міхно

Загальна характеристика дослідження

Актуальність. Удосконалення естетичного виховання підрастаючого покоління держава пов'язує з формуванням творчої особистості, забезпеченням високого науково-теоретичного та методичного рівня її загальнокультурної підготовки, формування гуманітарного мислення в процесі навчально-виховної роботи (Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття).

У вирішенні цих завдань істотну роль відіграє шкільна театральна діяльність. Вона не лише залучає учнів у світ мистецтва, а й має великий виховний вплив. Маючи ознаки прекрасного, театральне мистецтво здатне естетично виховувати людину, навчати її глибше сприймати та розуміти значення людських почуттів і вчинків, краще відчувати внутрішній зміст слова, різноманітність його відтінків на сцені та в житті.

Вперше привернув увагу педагогів до естетичного виховання школярів засобами театального мистецтва Я.А.Каменський, який визначав панівне місце шкільних театральних вистав у вихованні та навчанні учнів.

Такі педагоги як С.О.Ананьїн, М.М.Бахтін, М.О.Корф, М.І.Пирогов, К.Д.Ушинський, Г.І.Фрідріх, Я.Ф.Чепіга також відзначали велику роль театального мистецтва у навчально-виховному процесі школи. Представники одного напрямку (С.О.Ананьїн, Г.І.Фрідріх, М.І.Пирогов) вбачали головне призначення театальної діяльності школярів у її дидактичній спрямованості, підпорядкуванні насамперед навчальній меті. Представники іншого напрямку (М.М.Бахтін, М.О.Корф) писали про виховне, добродійне значення сценічного мистецтва в школі.

Пошук поєднання дидактичних і виховних аспектів театальної діяльності школярів активно продовжували педагоги

та діячі театрального мистецтва 20—30-х років (Леся Курбас, А.В.Луначарський, А.С.Макаренко, Г.Л.Рошаль, Н.І.Сац).

Аналіз літератури з досліджуваної проблеми показав, що на сучасному етапі питання організації театральної творчості учнів здебільшого розглядаються стосовно молодшого та середнього шкільного віку (Н.Д.Абрамян, А.П.Єршова, О.А.Комаровська та ін.).

Психологи (Л.І.Божович, Л.С.Виготський, І.С.Кон, В.О.Крутецький та ін.) не раз підкреслювали значний вплив мистецтва, в тому числі й театрального, на розвиток особистості старшокласника. Вони підкреслювали, що саме в цей час — період самовизначення й переосмислення життя — спостерігається активне звернення школярів до художньо-творчої діяльності.

Театральне мистецтво як "процес життя людського духу" (К.С.Станіславський) завдяки різноманітності засобів відображення внутрішнього духовного світу людини може значною мірою впливати на естетичне становлення старшокласників. В.О.Сухомлинський писав, що "чутливість, сприйняття краси театрального мистецтва в дитячі роки незрівняно глибші, ніж у пізніші періоди розвитку особистості. Потреба у прекрасному утверджує моральну красу, пробуджує непримиримість та нетерпимість до всього нікчемного", підкреслює тим самим вплив театрального мистецтва на найбільш вразливих і безпосередніх глядачів та учасників сценічного мистецтва — школярів.

Нині театральна творчість школярів розглядається як серйозна педагогічна проблема в працях І.В.Любинського, Ю.І.Рубіної (естетичний вплив вистави на школяра-глядача); К.С.Сорокіної (шкільний театр як засіб літературного розвитку учнів); В.Г.Ширяєвої, В.І.Плоткіна (художньо-педагогічна

діяльність театрального колективу); А.П.Єршової, Н.Є.Миропольської, С.О.Соломахи (підготовка вчителів до керівництва театальною творчістю учнів); В.М.Харкіна, С.Д.Нікіфорової, Г.І.Комаєвої (виховний вплив театрального колективу на особистість школяра); Л.І.Гайнутдінової, О.А.Комаровської (естетичне виховання засобами музично-театрального мистецтва).

Проте проблеми естетичного виховання старшокласників у процесі шкільної театральної діяльності ще не стали предметом пильної уваги дослідників. Лише в дослідженнях А.І.Баранової розглядаються питання естетичного виховання старшокласників засобами професійного театрального мистецтва. Ще не досить вивчено принципи організації шкільного театрального колективу старшокласників, форми проведення занять, бракує методик естетичного виховання старшокласників у процесі шкільної театральної діяльності. Практика окремих загальноосвітніх шкіл свідчить про те, що сьогодні вчителі ведуть роботу із залученням школярів до театрального мистецтва (В.Г.Воробйова, Л.І.Овчарова, Т.М.Соловкіна). У цілому, як показує вивчення реального стану театральної діяльності учнів, аспекти естетичного виховання засобами шкільного театру розроблені недостатньо — немає єдності в розумінні його змісту, методів роботи, видів діяльності тощо.

Узагальнення невеликого досвіду організації театральної діяльності старшокласників у загальноосвітній школі, з одного боку, а також безпосередня багаторічна робота автора керівником шкільного театрального колективу, з іншого, переконують у тому, що більшість учителів практично не підготовлена до розв'язання проблем, пов'язаних з естетичним вихованням старшокласників у процесі театральної діяльності. Порада Гете: "Щоб створити

націю, спершу треба створити театр", яка утверджує принцип саме виховного значення театру, не втратила актуальності й сьогодні. Актуальність проблеми та її недостатнє теоретичне розроблення і зумовили вибір теми дисертації "Естетичне виховання старшокласників у процесі шкільної театральної діяльності".

Об'єкт дослідження — естетичне виховання старшокласників.

Предмет дослідження — шкільна театральна діяльність старшокласників як засіб естетичного виховання.

Мета дослідження — теоретичне розроблення та експериментальна перевірка системи естетичного виховання старшокласників засобами шкільної театральної діяльності.

Гіпотеза дослідження — ефективність процесу естетичного виховання старшокласників значно зросте, якщо організація шкільної театральної діяльності спиратиметься на комплексне засвоєння учнями елементів сценічної майстерності, театрально-технічної творчості та знань з теорії та історії театру.

Виходячи з поставленої мети та гіпотези було визначено такі завдання дослідження:

— вивчити стан проблеми в історичному аспекті та практиці загальноосвітніх шкіл;

— з'ясувати місце та роль театральної діяльності у житті старшокласників;

— проаналізувати психолого-педагогічні особливості процесу естетичного виховання старшокласників засобами театру;

— перевірити можливості впровадження у практику теоретичних та експериментальних результатів дослідження, виявити їх ефективність у системі естетичного виховання старшокласників.

Методологічну і теоретичну основу дослідження становили положення філософії, педагогіки, мистецтвознавства про роль мистецтва у соціальному самовизначенні та естетичному становленні особистості, природу та функції мистецтва як соціального феномена, теоретичні та практичні основи сценічної педагогіки.

З метою розв'язання поставлених завдань було використано такі методи дослідження. Теоретичні: аналіз філософсько-естетичної, соціологічної, психолого-педагогічної та мистецтвознавчої літератури; емпіричні: діагностичні (анкетування, бесіди); обсерваційні (спостереження), прогностичні (експертні оцінки, моделювання); експериментальні (констатуючий та формуючий експерименти); статистичного опрацювання результатів дослідження.

Дослідно-експериментальну роботу здійснено у три етапи протягом 1991-1995 років.

На першому етапі (1991-1992 рр) одночасно з вивченням педагогічної, психологічної, філософської та мистецтвознавчої літератури, навчальних програм відбувалось ознайомлення з досвідом роботи вчителів. Було сформульовано гіпотезу дослідження, конкретизовано його завдання, проведено констатуючий експеримент, розроблено методику формуючого експерименту.

На другому етапі (1992-1994 рр) проведено формуючий експеримент, перевірено ефективність розробленої системи естетичного виховання старшокласників засобами театрального мистецтва у навчальному процесі і позанавчальній роботі в загальноосвітній школі, проаналізовані дані, одержані під час дослідження.

На третьому етапі (1994-1995 рр) узагальнено проміжні та кінцеві результати педагогічного експерименту, сформульовано

основні висновки і положення дослідження, здійснено практичне впровадження їх, розроблено відповідні рекомендації.

Наукова новизна дослідження полягає в розробці педагогічно спрямованої організаційно-методичної системи естетичного виховання старшокласників у процесі театральної діяльності; визначенні показників сформованості естетичного виховання учнів засобами театрального мистецтва; виділенні видів театральної діяльності, що сприяють естетичному вихованню старшокласників.

Теоретична значущість дослідження визначається в розкритті специфіки естетичного виховання старшокласників під час театральної діяльності; в єдності розгляду історико-педагогічного і теоретико-методичного аспектів естетичного виховання учнів старших класів у процесі театральної діяльності; в теоретичному й експериментальному обґрунтуванні системи спеціальних занять з естетичного виховання старшокласників засобами театральної діяльності.

Особистий внесок автора дослідження полягає в уточненні поняття шкільної театральної діяльності, розкритті її змісту і структури, в розробленні принципів та системи організації шкільної театральної діяльності як засобу естетичного виховання учнів старшого шкільного віку.

Практична значущість дослідження полягає у розробці конкретних форм залучення старшокласників до театрального мистецтва; впровадженні в навчально-виховний процес загальноосвітньої школи факультативу "Абетка театру"; в опублікуванні методичних рекомендацій для вчителів шкіл і студентів педагогічних вузів.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методичним та теоретичним обґрунтуванням його вихідних положень, використанням комплексу методів науково-педагогічного дослідження, адекватних його об'єкту, меті та

завданням, а також кількісним та якісним аналізом експериментальної роботи.

На захист винесено:

— трактування поняття "шкільна театральна діяльність" як форма виявлення учнями естетичного ставлення до театрального мистецтва, що передбачає розвиток творчої ініціативи й активності, індивідуальних здібностей і схильностей учнів; формування і розширення навичок театральної діяльності, певних знань і умінь у галузі мистецтва театру, набутих учнями під час навчальних та позакласних занять;

— систему організації шкільної театральної діяльності старшокласників, що ґрунтується на залученні школярів до таких її видів, як акторська майстерність, робота над виставою, художньо-технічна творчість, театральне просвітництво.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалися в середній загальноосвітній школі №24, ліцеї мистецтв №58 м.Херсона, у навчально-творчій школі "Перспектива" при Херсонському державному педагогічному інституті, Музиківській середній школі Херсонської області та безпосередньо у педагогічній діяльності автора в середній школі №4 м.Херсона.

Основні результати дослідження було представлено та обговорено на міжвузівських та регіональних науково-практичних конференціях "Сучасні проблеми підготовки вчителя", "Питання наукової і професійної педагогічної підготовки вчителя", "Психолого-педагогічні проблеми творчого розвитку особистості" (м.Херсон, 1991-1995рр.), "Талановита особистість: сім'я, школа, держава" (м.Київ, 1994 р.), на 2-й українсько-канадській педагогічній конференції "Обмін досвідом, творчість, пошук" (м.Херсон, 1994р.), на Всеукраїнській конференції "Проблеми

естетичного виховання та художньої освіти в системі професійної підготовки вчителя" (м. Полтава, 1995р.), на курсах підвищення кваліфікації вчителів Південно-українського регіонального інституту післядипломної освіти (1993-1995рр., м.Херсон). Оpubліковано методичні рекомендації "Виховання мовної культури старшокласників" для вчителів та студентів педагогічних інститутів. Основні результати та положення дослідження відображено в 6 публікаціях.

Структура дисертації обумовлена логікою дослідження і складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури.

Основний зміст дисертації.

У вступі обгрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність, визначено об'єкт, предмет та мету експериментальної роботи, сформульовано гіпотезу, конкретизовано завдання, основні етапи експерименту, розкрито наукову новизну, теоретичну й практичну значущість дослідження, основні положення, що їх винесено на захист, а також викладено відомості про апробацію результатів експерименту.

У першому розділі "Теоретичні основи дослідження" розглядається зв'язок естетичного виховання засобами театрального мистецтва із загальними завданнями школи, з розвитком педагогічної теорії та практики; історія питання використання театрального мистецтва у процесі естетичного виховання школярів; визначається місце театрального мистецтва в житті сучасних старшокласників.

Під час аналізу наукової літератури було з'ясовано, що, маючи витоки в літературному жанрі — драмі, яка набуває у театральному втіленні нову якість — сценічність, мистецтво театру

протягом розвитку школи постійно присутнє у процесі навчання та виховання учнів і сприяє формуванню емоційних, інтелектуальних та творчих сил. Так, еліністично-римська культура використовувала елементи театру для виховання оратора (Квінтіліан, Платон, Сенека). А наприкінці XV століття в західноєвропейській драматургії виникає нова форма, яка розвивається лише в навчальних закладах, тому й дістала назву шкільної драми. Своему походженню шкільна драма завдячує практичним потребам школи, оскільки її первісна мета полягала в засвоєнні учнями латинської розмовної мови.

В Україні шкільна драма розвивається у стінах Києво-Могилянської академії (М.Довгалевський, М.Козачинський, Г.Кониський, С.Ляскоронський, Ф.Прокопович та ін.). Шкільний театр допомагав учням у формі гри опанувати різні наукові дисципліни: латинську мову, поезику класичної драматургії та ораторське мистецтво.

Відомий український історик Д.В.Антонович писав, що традиція навчання не тільки наук, а й мистецтв, не віддаючи переваги одним перед іншими, зберігалася в українських школах до XIX століття.

Виховання естетичних почуттів, розвиток творчих здібностей, активне пізнання життя через художні образи та інші завдання, що становлять специфіку суто естетичного виховання, навчальні програми школи XIX століття не передбачали. Проте характерною рисою цього часу був розквіт професійного театру, що позначився на шкільній театральній діяльності. Окремі вчителі земських і церковно-парафіяльних шкіл у пошуках шляхів та способів поліпшення якості навчальної роботи й підвищення загальної культури дітей використовували на заняттях елементи драматизації у вигляді читання "в особах" уривків з літературних

творів, а також байок, віршів, невеликих інсценівок та "ігор з діями". Нами знайдено архівні матеріали, які свідчать про те, що на Херсонщині вчителі шкіл Ф.Левицький (с.Новоукраїнка), Ф.Поліщук (с.Першокостянтинівка) грали п'єси у рідних школах, ставили за мету пропаганду кращих творів вітчизняної драматургії.

У гімназіях, ліцеях, інститутах шляхетних дівчат естетичному вихованню приділяли значну увагу, і засоби театрального мистецтва нерідко посідали в них чільне місце та використовувалися в курсах літератури й історії, в позаурочний час, у підготовці до святкування окремих дат.

У кінці ХІХ- на початку ХХ століття виходять перші методичні посібники, призначені керівникам шкільної театральної самодіяльності. Статті з питань естетичного виховання учнів засобами театру в навчальному процесі з'явилися на сторінках таких українських журналів: "Друг дітей", "Дитячий рух", "Український театр", "Шлях освіти", "Мистецтво в школі".

У 20-30-х роках нашого століття театральна робота в школі часто вирішувала агітаційні завдання. Тому дуже поширилися такі її форми, як "жива газета", літературні "суди", монтаж. Відзначимо поряд з позитивними рисами цих форм театральної діяльності (масовість, активність) і такі негативні, як надмірна заорганізованість, ідеологічна заштампованість тощо.

Театральна діяльність з дітьми в 40—60-х роках багато в чому продовжує розвиток, що намітився раніше, проте має й відмінні риси. Хоч основна театральна робота й здійснювалася поза класом, зв'язок її з навчальним матеріалом шкільної програми, загальноосвітнє значення в ці роки стають значно виразнішими і конкретнішими. На жаль, пізніше шкільний театр практично залишає стіни школи, тримаючись лише на ентузіазмі окремих учителів-організаторів театральних гуртків.

Отже, в процесі розвитку системи освіти, театральна діяльність ставила за мету вирішити різні завдання — дидактична цілеспрямованість, наочність, виховна функція, розвиток творчих здібностей тощо. І впродовж ряду століть шкільна театральна діяльність була могутнім фактором естетичного виховання учнів. Елементи драматизації, впроваджені як система в роботу школи, робили життя школярів змістовнішим, збагачували його яскравими емоційними враженнями.

У сучасній загальноосвітній школі театральне мистецтво, на жаль, ще не займає активної позиції, яка б передбачала логічний рух від пробудження елементарних естетичних переживань старшокласників до стимулювання їхньої творчої діяльності, що і є метою естетичного виховання. Адже старший шкільний вік — один із найвідповідальніших періодів у формуванні особистості дитини. Як і будь-який вік, він має певні психологічні особливості, знання і врахування яких дає змогу ефективніше будувати роботу з естетичного виховання старшокласників.

Процес спілкування старшокласників з мистецтвом театру в наші дні є складним і неоднозначним. Він пов'язується з роллю мистецтва в структурі інтересів учнів у цілому, крім того, вписується у соціальний контекст їхнього буття (родина, середовище, професійно-пізнавальні інтереси, дозвілля). Нарешті, ці проблеми тісно пов'язані з духовною, естетичною структурою особистості, яка ще формується, а отже, є процесуальною, мобільною в своєму становленні й розвитку.

Аналітичний огляд результатів опитування старшокласників дав змогу зробити висновок про те, що більшість школярів, виявляючи інтерес до театральної творчості, залишаються практично не залученими до неї. Серед причин цього явища можна виділити такі найтиповіші: випадкові відвідування театру; високі

ціни на квитки; відсутність цікавих спектаклів у репертуарі театру; брак вільного часу; мотив "немає з ким піти" тощо.

Щоб виявити ступінь обізнаності й розуміння старшокласниками суті театральної діяльності, серед учнів старших класів м.Херсона було проведено комплексне збирання інформації, яке включало анкетування, тестування, бесіди-диспути. Школярі самостійно відповідали на ряд різноманітних запитань, пов'язаних спільною темою про театр.

Результати показали, що 12% опитаних учнів мають загальне уявлення про мистецтво театру, 16% старшокласників досить чітко розуміють суть театральної творчості. Із загальної кількості опитаних 24% учнів дуже погано уявляють собі суть театральної діяльності, а 48% не мають жодного уявлення, про що йдеться. Слід відзначити таке: проблема ставлення школярів до театру є актуальною не лише з погляду використання театру як засобу естетичного виховання особистості, а й з позиції перспектив розвитку самого театрального мистецтва, що характеризується безпосереднім сприйманням спектаклю аудиторією і певним контактом сцени і глядацького залу. Театр в його справжньому, класичному розумінні немислимий без поєднання "актор-глядач" та інших типів зв'язку. Отже, театр у структурі інтересів старшокласників є засобом, а також метою, запорукою існування в суспільстві театру як виду мистецтва.

Безумовно, потреба в мистецтві театру має формуватися з ранніх дитячих років. Під час опитування ми намагалися простежити цей шлях і виявити його результати в старшому шкільному віці. Більшість дітей вперше знайомиться з театром у дошкільному і молодшому шкільному віці: 35% - у 3-5 років; 30% - у 6-8 років; 15% - у 9-10 років; 11% - у 15-16 років; 9% - не змогли згадати, коли вперше відвідали театр. Як правило,

перше знайомство з театром організують батьки (57%). Якщо спілкування з театром почалося вже в підлітковому віці, то це пов'язано зі школою, з навчальними цілями, з відвіданням спектаклю всім класом (34%). На наше прохання відповісти, чому після таких "культпоходів" не склалося спілкування з театром, 12,5% учнів вказували на примусовість заходу, хоча як головну причину називали нецікавий, з їхньої точки зору, спектакль у цілому (65%).

Отримані дані дозволили зробити висновок про необхідність приділяти значно більше уваги організації шкільної театральної діяльності як однієї з важливих складових єдиного навчально-виховного процесу. Значущість її обумовлена передусім тим, що здібності, які розвиваються в процесі оволодіння театральним мистецтвом, є поєднанням різних за характером властивостей і якостей. Це поєднання безпосереднього емоційного сприйняття драматичного твору зі здатністю до глибокого аналізу його; творчого втілення образів з ініціативністю, винахідливістю, рухливістю уявлення, яскравістю співпереживання, захопленістю художньою вигадкою, з критичною оцінкою і самоконтролем. Розвиток такого якісного поєднання здібностей, робить свій внесок у цілісну систему естетичного виховання учнів.

У другому розділі "Удосконалення процесу естетичного виховання старшокласників засобами театрального мистецтва" розглянуто питання організації шкільної театральної діяльності, визначено види, що становлять систему естетичного виховання, виявлено потенційні можливості змістовної сторони навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи з метою формування у старшокласників знань, умінь і навичок, необхідних для участі у шкільній театральній діяльності. Крім того, розроблено критерії, за допомогою яких встановлено рівні підготовки учнів до участі

в кожному виді театральної діяльності, обгрунтовано зміст шкільної театральної діяльності, а також викладено хід і результати експериментальної перевірки ефективності запропонованої системи естетичного виховання школярів засобами шкільної театральної діяльності.

У процесі формуючої частини експерименту передбачалось якнайповніше використання естетичних можливостей шкільної театральної діяльності.

Ми враховували, що виховання школярів засобами мистецтва потребує вирішення двох взаємопов'язаних завдань: 1 — використання специфічних можливостей кожного виду мистецтва з метою різнобічного художньо-творчого розвитку особистості школяра, розширення його духовних потреб; 2 — збагачення на цій основі загальноестетичних уявлень і знань школярів, потрібних для формування у них естетичних поглядів, світосприймання. Цими основними завданнями і визначається зміст педагогічних та художніх аспектів театральної діяльності учнів. Ми розглядаємо шкільну театральну діяльність як форму виявлення учнями естетичного ставлення до театального мистецтва. Це передбачає всебічний розвиток творчої ініціативи й творчої активності, індивідуальних здібностей і схильностей учнів; розвиток і розширення навичок театральної діяльності, певних знань і умінь в галузі мистецтва театру, набутих учнями під час навчальних та позакласних занять.

Нами було виділено такі види театральної діяльності, важливі для удосконалення процесу естетичного виховання: засвоєння елементів акторської майстерності, участь старшокласників у виборі репертуару, опанування художньо-технічними видами театральної діяльності; театально-просвітницький вид діяльності. Розглянемо значення для естетичного виховання кожного виду шкільної театральної діяльності.

У старшокласників під час засвоєння елементів акторської майстерності розвиваються увага та увага, образне мислення, пам'ять, почуття; виробляється вміння давати естетичну оцінку виконуваним ролі. Цей вид театральної діяльності ефективно послуговується художньому, розумовому, фізичному становленню особистості старшокласника. Від закономірностей поведінки, спільних для всіх людей, автор переключає увагу свою і глядачів на індивідуальні й неповторні особливості кожної людини, на єдність і протилежність людських характерів, долей, життєвих ситуацій. Мистецтву театру завжди було важливо відшукати те, чим один персонаж відрізняється від іншого, чим кожен з них цікавиться і як живе.

Як і в інших видах художньої творчості, в акторському мистецтві є притаманні специфічні навички та обізнаності, своя мова. Незважаючи на спільне з іншими мистецтвами, акторське має і специфічні риси, такі як причетність до людини, нерозривність із суто людським тощо. Будь-яка вправа, будь-який етюд на заняттях з акторського мистецтва — це не лише елемент розвитку вміння виконавця, а й матеріал для естетичних висновків і запитань. У процесі формування елементів майстерності актора, творчі заняття стимулюють художньо-творчу активність, створюють можливості для її реалізації.

Засобом духовного збагачення, морального зростання, художньо-творчого та естетичного виховання учасників театральної діяльності, що максимально сприяє їхньому інтелектуальному та культурному розвиткові, значно розширює коло естетичних вражень учнів, є вибір репертуару і робота над п'єсою.

Глибокий аналіз характерів персонажів п'єси, підкріплений безпосередньою дією на сцені, не може не впливати на

формування певних особистих якостей учасників театральної діяльності. В процесі сприймання й аналізу п'єси, а згодом при їх втіленні в спектакль, емоційно забарвлені судження й оцінки старшокласників нерідко стають підґрунтям, що є основою для формування характеру і світогляду. Спектакль, створений учнями, впливає не лише на виконавців, а й на школярів-глядачів. Тому вибір репертуару, робота з літературним матеріалом, на нашу думку, є одним з відповідальних моментів під час організації театральної діяльності учнів. Вибір кожної п'єси для сценічної роботи зі школярами вимагає врахування багатьох факторів: віку та індивідуальних особливостей учасників театральної діяльності, загального і художнього рівня їхнього розвитку, ступеня інтересу до кола проблем, порушуваних п'єсою, та їх актуальності для естетичної свідомості школярів. Такого підходу необхідно дотримуватися також під час вибору шкільних інсценівок і композицій.

До цього виду театральної діяльності старшокласників належить і дидактичний театр, завданням якого є, по-перше, використання елементів гри з метою модернізації системи викладання, вдосконалення самого процесу навчання; по-друге, використання театрального мистецтва для виховання в школярів почуття естетичної та внутрішньої культури.

У роботі дидактичного театру, на наш погляд, мають використовуватися такі форми роботи: гра-драматизація; рольові ігри; театральні ігри; театралізація народних свят та обрядів.

Художня й виховна робота знаходить продовження і виявляє нові грані в системі виробничих цехів, тобто в художньо-технічному виді діяльності. Галузь театральних ремесел є нескінченною й захоплюючою. Під час навчання учнів основам гриму, бутафорського мистецтва, декоративного, світлового й музичного оформлення в них розвиваються художні здібності.

Вони реалізуються в процесі виготовлення бутафорських предметів, у процесі роботи над ескізами і під час виготовлення декорацій, підготовки костюмів, гриму, створення перук, в доборі музичного матеріалу, "партитури" світлового оформлення театральних спектаклів. Відтворюючи предмети і світ матеріальної культури, реконструюючи минуле, деталі культури різних епох і народів, учні навчаються елементів театральної професії, а за їхньою допомогою дізнаються про час, коли народилася п'єса, про людей, їхній побут і спосіб життя.

Театральне просвітництво, головне завдання якого — розширити запас художніх знань старшокласників, прилучити їх до театального мистецтва, підвищити загальний рівень художнього розвитку, передбачає створення театального музею, клубу як ефективної форми естетичного виховання старшокласників, прилучення їх до історії театру та просвітницької роботи.

Під час вивчення історії театру, театального мистецтва рідного краю в старшокласників виховується вміння осмислювати факти історії театру, виявляти особистісну позицію щодо творів мистецтва, формується театральна культура.

Таким чином, згадані вище види шкільної театральної діяльності старшокласників спрямовані на їхній естетичний розвиток, розуміння глибини та значущості театального мистецтва.

На старшокласників ці види шкільної театральної діяльності можуть вплинути у разі дотримання таких принципів: єдність художнього та педагогічного процесів; взаємодія театального мистецтва і шкільного навчального компонента; урахування вікової специфіки учасників шкільної театральної діяльності; орієнтація учнів на самостійне послідовне вирішення творчих завдань.

На цьому етапі дослідження було визначено показники

сформованості театральних знань, умінь і навичок, що сприяють естетичній вихованості старшокласників.

Так, показники опанування акторською майстерністю передбачають: розвиток довільної та концентрованої уваги; навички спілкування на сценічному майданчику; розвиток асоціативного мислення та уяви; розвиток виконавського мистецтва; формування культури та логіки мови. Художньо-технічні показники — це оволодіння навичками бутафора, гримера, костюмера, перукаря; вміння розписати та використати "партитуру" світлового оформлення вистави; уміння дібрати музично-шумове оформлення спектаклю; набуття навичок робітника сцени (вміння монтувати елементарні декорації). Показниками дієвості такого виду театральної діяльності, як театральне просвітництво, є: знання основ історії й розвитку світового та вітчизняного театру, драматургії; розвиток навичок пошуково-дослідницької роботи; формування потреби спілкування з культурною спадщиною. Робота над репертуаром включає розуміння завдань і надзавдань п'єси та виконуваної ролі, знання законів драматургії, здатність до імпровізації.

Під час дослідження дисертантом здійснено комплексні спостереження, бесіди, анкетування, які дали змогу зробити узагальнюючий аналіз ефективності театральної діяльності в естетичному вихованні.

У процесі занять з акторської майстерності застосовані форми і методи дали можливість старшокласникам швидше засвоїти її основні закони, сприяли розвитку творчого мислення, здатності асоціювати, а також розвинули м'язову пластичність. Чітке і вправне виконання творчих завдань організовувало школярів, виховувало увагу, витримку, привчало до узгодженості дій. У них виховувалось як естетична якість вміння чітко й організовано діяти.

Акторська майстерність включає і виховання мовної культури старшокласників. Під час оволодіння навичками мовної культури, що вкрай потрібно для театральної діяльності, в учнів виховувався мовний слух, мовна спостережливість, дикція, артикуляція, правильна організація дихання. Систематичне спостереження за мовленням виробляло в учнів навички правильної вимови в повсякденному спілкуванні. В процесі дикційного тренінгу учні навчалися правильно користуватися своїм голосовим апаратом. Цьому слугували спеціальні вправи та ігри. Вони збагачували мовний багаж учнів, підвищували їхню культуру мовлення. У дисертації подано стенограми занять із сценічної майстерності.

Робота старшокласників над репертуаром передбачала використання п'єс професійних драматургів, інсценування літературних творів, самостійне написання і постановку п'єс-уроків для дидактичного театру. В 1988 році театр, яким керував дисертант, став Лауреатом Всесоюзного фестивалю народної творчості, а 1991 року — Лауреатом обласної молодіжної премії ім. І. Куліка.

Під час роботи над текстом твору учні разом з режисером з'ясовували суть майбутньої вистави, її глибинну задумку, учні відразу занурювались у творчий процес. Лише після вироблення єдиної позиції, спільного для всіх гуртківців погляду на інтерпретований твір, творчий процес ставав більш поглибленим й усвідомленим.

Значне місце в розвитку естетичних здібностей учнів посів художньо-технічний вид діяльності. Для цього старшокласники вивчали техніку сцени, прийоми роботи, набували навичок робітничих професій, а саме вивчали електротехніку, світлову апаратуру, навчалися створювати "партитуру" світлового оформлення, добирали музично-шумове оформлення вистави. Крім

цього, знайомились з азами ліплення, живопису, роботи з пап'є-маше; оволодівали технікою виготовлення театрального костюма, набували спеціальних знань з його історії, засвоювали основи спеціальних знань з гриму, вчилися використовувати гримерні матеріали, вивчали його техніку тощо. Це сприяло збагаченню естетичної культури, розвитку уявлення про загальні закони та синтетичний характер театрального мистецтва. Робота старшокласників у виробничих цехах поглибила розуміння театрального мистецтва, підвищила рівень естетичних знань.

Театральне просвітництво здійснювалося через діяльність театрального музею та факультативу "Абетка театру". У процесі цієї роботи у старшокласників розширився запас знань щодо театрального мистецтва, підвищився рівень художнього розвитку. Учні ознайомилися з театральною лексикою, основними театральними професіями, історією розвитку світового театру та театру рідного міста. Складовою просвітницької роботи стало доповнення навчальних програм з української, зарубіжної літератури та історії розділами з історії театрального мистецтва, театральною інформацією, а також використання елементів театралізації під час викладання курсів навчальних дисциплін.

Для того, щоб апробувати розроблену систему естетичного виховання старшокласників засобами театрального мистецтва, на базі шкіл м.Херсона та області було організовано і проведено експериментально-дослідну роботу в умовах перебігу навчально-виховного процесу протягом 1992-1994 років. З цією метою було проведено два контрольних вимірювання — на початку і в кінці експерименту. Порівняння показників рівня сприйняття театрального мистецтва старшокласниками показало ефективність запропонованої методики естетичного виховання засобами театрального мистецтва і дало змогу зробити висновок, що учні, які брали участь у театральній діяльності, значно розширили

свій інформаційний багаж щодо знань з теорії та історії театру. Так, у кінці формуючого експерименту рівні знань з цих питань зросли з 12 до 25 балів. Значно зріс рівень сформованості практичних умінь і навичок учнів з решти показників. На підставі одержаних даних зроблено статистично обґрунтований висновок про те, що рівень естетичної вихованості старшокласників підвищився.

Отже, можна зробити такі узагальнені висновки. Театральна діяльність завдяки своїй специфіці створює передумови для багатогранного розвитку особистості. Ознайомлення учнів з мовою цього виду мистецтва дає змогу вводити їх до лабораторії творчості, відкриває шляхи художнього пізнання світу, виховує естетичне ставлення до явищ навколишнього середовища, мобілізує їхні внутрішні духовні сили. Дослідження підтвердило висунуту гіпотезу про те, що шкільна театральна діяльність є комплексною сферою педагогічного впливу, яка стимулює активність старшокласників у різних видах театральної діяльності і формує різноманітні соціально-ціннісні якості та є дієвим засобом їх естетичного виховання. Виступаючи багатofункціональним художньо-виховним процесом, шкільна театральна діяльність при навчанні старшокласників основ сценічної творчості дає можливість багатоаспектно впливати на виховання учнів.

Головним механізмом формування соціально-цінносних якостей та інструментом управління цим процесом є високий рівень кваліфікації учителя — керівника театральною діяльністю учнів, що ефективно застосовує форми і методи навчання, сучасну технологію проведення занять з учнями.

Стрижневою особливістю експериментальної методики стала емоційна наповненість змісту театральних занять із врахуванням специфіки кожного виду театральної діяльності.

Виявлена структура шкільної театральної діяльності дала змогу розкрити нові функції шкільного театру як своєрідного естетичного центру, підсилила можливості використання його виховного впливу на старшокласників.

Експериментальна робота довела ефективність виховного впливу спеціально організованої шкільної театральної діяльності, що, в свою чергу, сприяло створенню однакових умов для належних проявів творчих можливостей кожного учня, а також творчій самостійності, розширенню спектру духовних інтересів формування особистості. Успішне вирішення цих завдань у процесі шкільної театральної діяльності забезпечило багатоаспектний естетичний вплив на особистість старшокласника — учасника театральної діяльності. Систематичне застосування пропонованих творчих занять у структурі шкільних уроків поповнювало останні новим змістом, забезпечувало значне піднесення рівня володіння комунікативними та артистичними вміннями і навичками.

Виконане дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. На подальше вивчення й наукове обґрунтування чекають питання практичного оволодіння виразною мовою театального мистецтва за умов викладання окремих навчальних предметів; зв'язок театральної творчості з навчальною, громадською та трудовою діяльністю, з колом пізнавальних інтересів та естетичних потреб.

Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Значення спеціалізованих класів з орієнтацією учнів на педагогічні професії // Питання наукової та професійно-педагогічної підготовки вчителя: — Матеріали психолого-педагогічного семінару. — Херсон, 1991. — С. 31-33.

2. Взаємозв'язок психолого-педагогічних дисциплін у системі занять старшокласників // Питання наукової і професійно-педагогічної підготовки вчителя: — Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. — Херсон, 1992. — С. 170-172 (у співавт.)

3. Роль школи у розвитку театральних здібностей школярів // Талановита особистість: сім'я, школа, держава: Тези Міжнародної науково-практичної конференції. — Київ, 1994. — С. 162-164.

4. Шляхи становлення і розвитку українського шкільного театру XVII-XVIII ст. // Абітурієнт. Вип.2. Навч.-інформ. посібник. — Херсон, 1994. — С. 95-101.

5. Розвиток українського шкільного театру XVII століття // Абітурієнт. Вип.1. Навч.-інформ. посібник. — Херсон, 1994. — С. 76-80.

6. Вдосконалення мовної культури учнів: Методичні поради вчителям, студентам педагогічних інститутів. — Херсон, 1995. — 29с.

Левченко Н.Г. Эстетическое воспитание старшеклассников в процессе школьной театральной деятельности.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 — теория и история педагогики. Луганский государственный педагогический институт им.Т.Г.Шевченко Восточноукраинского университета, Луганск, 1996.

Защищается система эстетического воспитания старшеклассников в процессе школьной театральной деятельности. Автором научно обосновывается система эстетического воспитания старшеклассников путем организации школьной театральной деятельности, производится теоретическая и экспериментальная проверка ее эффективности, осуществляется

практическая апробация и внедрение результатов исследования в учебно-воспитательный процесс школы. Установлено, что школьная театральная деятельность является комплексной сферой педагогического воздействия, позволяющей стимулировать развитие старшекласников во всех видах театрального творчества; воспитывать их чувства; формировать социально-ценностные качества; оказывать многоаспектное воспитательное воздействие.

Levchenko N. Aesthetic education of senior pupils in the process of school theatrical activity.

The thesis for the scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences on speciality 13.00.01 — the pedagogic theory and history, East-Ukrainian University, Lugansk State College of Education, named after T.G.Shevchenko, Lugansk, 1996.

The thesis defends the system of aesthetic education of senior pupils in the process of school theatrical activity.

The author scientifically grounds the advisability of applying the system of aesthetic education by means of organization of senior pupils' theatrical activity, theoretically and experimentally demonstrates its efficiency. The results of the investigation are carried out successfully into practice of educational process at secondary schools.

The author shows that such system of theatrical activity is a complex sphere of pedagogical influence, that is able: to stimulate senior pupils' abilities in all kinds of dramatic art, to educate their feelings, to form their various social-valuable qualities, to promote senior pupils' further intellectual and cultural growth.

Ключові слова: естетичне виховання, старший шкільний вік, шкільна театральна діяльність.

Тиражирование АО ЮУУМРЦ
“Пилотные школы”

Заказ № 116. Тираж 100 экз.

Сдано в печать 3.03.96.

Отпечатано 5.03.96.

Бумага офсетная №1. Ризография.

445740

AB 34.439